

gramu o dalsze stanowiska, w latach następnych. Wyniki będą gromadzone w Europejskiej Bazie Danych Palinologicznych (European Pollen Database) w Arles (Francja), w specjalnym zbiorze zastrzeżonym wyłącznie do użytku autorów do momentu ich opublikowania.

Wydaje się, że dane z obszaru Polski, przez który przebiegają ważne granice fitogeograficzne i klimatyczne i gdzie na wielu terenach znaleźć można zbiorowiska leśne o znacznym stopniu naturalności, powinny być szczególnie cenne dla omawianego Programu.

Osoby, które byłyby zainteresowane przystąpieniem do jego realizacji, mogą się zwrócić po informację oraz szczegółowy opis i instrukcję do Projektu do Małgorzaty Latałowej, Pracownia Paleoekologii i Archeobotaniki, Katedra Ekologii Roślin i Ochrony Przyrody Uniwersytetu Gdańskiego, Al. Legionów 9, 80-441 Gdańsk, tel./fax (58) 41 20 16 lub bezpośrednio do inicjatorki i organizatora Programu:

Dr. Sheila Hicks, Department of Geosciences and Astronomy, University of Oulu, Linnanmaa, 90570 Oulu, Finland, fax: +358-8-5531484, e-mail: sheila.hicks@oulu.fi

LITERATURA

- [1] BOROWIK M. 1963. Pylenie sosny i dębu w Białowieckim Parku Narodowym. *Acta Soc. Bot. Pol.* **32**(4): 655-676.
- [2] BOROWIK M. 1966. Pylenie sosny i dębu w Białowieckim Parku Narodowym 1963 r. *Acta Soc. Bot. Pol.* **35**(1): 159-174.
- [3] BREM M., SOBOLEWSKA M. 1939. Studia nad opadem drzew leśnych w Puszczy Białowieskiej. *Sylvan Ser. A.* **3/4**: 1-19.
- [4] DĄBROWSKI M. 1975. Tree pollen rain and the vegetation in the Białowieża National Park. *Biul. Geol.* **19**: 157-172.
- [5] FAEGRI K., IVERSEN J. 1989. Textbook of Pollen Analysis. IV edition, K. FAEGRI, P. E. KALAND, K. KRZYWIŃSKI (red.). J. Wiley & Sons, Chichester, ss. 328.
- [6] HICKS S., AMMANN B., LATAŁOWA M., PARDOE H., TINSLEY H. (red.). 1996. *European Pollen Monitoring Programme. Project description and guidelines*. University of Oulu, Oulu.
- [7] TAUBER H. 1974. A static non-overload pollen collector. *New Phytologist* **73**: 359-369.

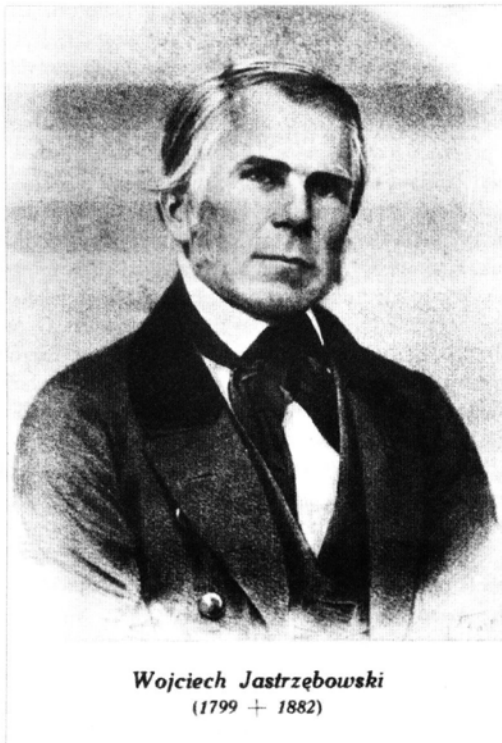
Małgorzata LATAŁOWA

VARIA

WOJCIECH JASTRZĘBOWSKI (1799-1882) - POLSKI LAMARCK

Wojciech Jastrzębowski (1799-1882) - Polish Lamarck

*Życie nieczynne
jest to śmierć
przed zgonem
(Goethe)*

Wojciech Jastrzębowski
(1799 + 1882)

Być może niejedyn z Czytelników obruszy się z powodu takiego tytułu. Czy godzi się porównywać monumentalną postać Lamarcka z mało dzisiaj znanym Jastrzębowskiem? A przecież był on w swoim czasie uważany za jednego z najwybitniejszych polskich przyrodników. Lecz czas szybko przemija. W niewdzięcznej ludzkiej pamięci obraz postaci blednie, a zasługi zostają zapomniane. Jeszcze w roku 1856 Wiślicki [13] pisał: „Imię p. Jastrzębowskiego nie posiada europejskiego rozgłosu, nie ma jednakże kątka ziemi polskiej, gdzieby niebył dobrze znanym.” Otóż

to! Inne były czasy, inne okoliczności, które decydowały o kolejach życia Lamarcka i Jastrzębowski.

Mimo to można znaleźć wiele wspólnego dla obydwu tych znakomych mężów. Obydwaj mieli wielostronne zainteresowania (botanikę, zoologię, meteorologię, fizykę i chemię), obydwaj byli tytanami pracy i nie zaprzestali jej do ostatnich chwil życia. Obydwaj ukochali botanikę i z zapałem kolekcjonowali rośliny w formie zielników. Wreszcie – obydwaj niewiele dbali o swe materialne interesy. Ale było coś, co ich zdecydowanie różniło i z pewnością zadecydowało o tym, że Lamarck pozegłował głównym nurtem nauki o roślinach, podczas gdy Jastrzębowski pozostał gdzieś w cichej, bocznej zatoczce. Francuski uczoney pozostawił po sobie wielką i trwałą spuściznę wartościowych dzieł pisanych, podczas gdy Jastrzębowski, mający ogromny zasób wiadomości botanicznych, zwłaszcza florystycznych, nie zdołał ich przelać na papier. Wszystko z powodu – jak sam pisze – „małego z przyrody mojej usposobienia do pisania artykułów i niewielkiej wprawy w rzemiośle pismackim” [5].

Kimże właściwie był Wojciech Bogumił Jastrzębowski? On sam uważał się przede wszystkim za rolnika, człowieka czynu, którego prawdziwą pasją, by nie powiedzieć – obsesją, było praktyczne działanie. Bardzo nie lubił tzw. uczonych gabinetowych. Określał ich niezbyt pochlebny mianem ludzi „żyjących tylko jedną czwartą życia ludzkiego”. Jednakże hołdując tak daleko posuniętemu utylityzmowi w badaniu przyrody, czynił jeden tylko wyjątek – dla botaniki, gdyż „bez względu na pożyteczność roślin zbierał je na całej przestrzeni Polski i prowadził wciąż zielniki” [3]. Od botaniki też zaczął swą karierę naukową.

Zanim jednak wstąpił na jej pierwszy stopień, wiele przecierpiał w dzieciństwie i we wczesnej młodości. Przyszedł na świat jako jeden z kilku synów zubożałej rodziny szlacheckiej w Gierwatach, na ziemi Ciechanowskiej. Bardzo wczesnie stracił rodziców (najpierw ojca, wkrótce potem matkę). Kosztem wielu wyrzeczeń uczył się, z początku w szkole elementarnej, potem w liceum, wreszcie na Uniwersytecie Warszawskim. Urozmaicone i pełne zdarzeń życie Jastrzębowski (zob. „Kalendarium” na końcu artykułu) opisał jego biografowie. W tym miejscu zostaną więc przypomniane jedynie te okresy i epizody, które dotyczą ściśle botanicznej pracy i działalności Jastrzębowski.

Swoje powołanie naukowe jako przyrodnika, zawdzięczał podobno matce. Toteż wybrał przyrodniczy kierunek studiów, chociaż początkowo przeszkadzała mu (podobnie jak Lamarckowi!) wielostronność zainteresowań. Jednakże od roku 1822 najwięcej uwagi zaczął poświęcać botanice i zapisał się na Wydział

Filozoficzny – Oddział Historii Naturalnej Uniwersytetu Warszawskiego. Dla botaników najbardziej interesującymi w jego życiu były lata od 1822 do 1830. Przez ten stosunkowo krótki czas młody Jastrzębowski oddawał się, tak bardzo później przezeń krytykowanej, czystej nauce. Zaczął ją uprawiać już jako student, kontynuował jako asystent, wreszcie adiunkt, rozwijając szczególnie ożywną działalność na polu poznawania flory krajowej.

W tym okresie uczestniczył w wycieczkach naukowych u boku profesora Michała Szuberta, który – nawiasem mówiąc – wprowadzał do wykładów system Lamarcka. Szubert wiele podróżował po kraju, w celu zdobycia okazów do założonego przez siebie Ogrodu Botanicznego i zachęcał studentów do samodzielnych wypraw w tym właśnie celu.

Jastrzębowski z zapałem botanizował bądź sam, bądź ze swym kolegą, Jakubem Wagą. Gorliwość w zbieraniu i zdolności Jastrzębowski zwróciły uwagę grona profesorskiego. W marcu 1825 r. powierzono mu funkcję preparatora przy gabinecie fizycznym, z pensją 1500 zł rocznie. W kilka miesięcy później (1 lipca) Jastrzębowski uzyskał dyplom magistra filozofii. Mając zapewnione podstawy bytu materialnego, z jeszcze większą ochotą poświęcał wolny czas na wyprawy botaniczne po kraju. Doceniła to Rada Wydziału Filozoficznego i w 1826 r. wyraziła mu uznanie, wręczając specjalny dyplom. W trzy lata potem stworzono dlań specjalną posadę adiunkta nauk przyrodniczych i – co najważniejsze – zapewniono odpowiednie kwoty na koszty podróży „zbierackich”. Według Hryniewieckiego [3], zielnik Jastrzębowski zawierał już w tym czasie 1151 gatunków. Sam Jastrzębowski [4] pisał, że wiele z nich jest „wcale nowym nabytkiem dla naszej Flory (...) niektóre należą do naryzadszych w Europie, a niektóre nie były dotąd znaydowane w téy części świata”. To oddanie badaniu flory polskiej przyczyniło się w dużym stopniu do wybrania go (w tym samym roku) na „członka przybranego” Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W uzasadnieniu podkreślono, iż: „znalazł w podrózach po województwie Mazowieckim wiele gatunków roślin, których botanicy nasi nie widzieli”.

Którędy przebiegały trasy wędrówek botanicznych Jastrzębowski? Okazuje się, że – wbrew pozorom – odpowiedź na to pytanie nie jest łatwa. Jastrzębowski chodził początkowo sam, a potem, jako profesor Instytutu Rolniczo-Leśnego w Marymoncie, ze swymi uczniami. W opisach jego peregrynacji można przeczytać między innymi, że przemierzył ziemie polskie (znajdujące się w tym czasie pod zaborami!) dosłownie wzdłuż i wszerz: „zasłużył się krajom-

SKOROWIDZ UKŁADU PRZYRODZONEGO ROŚLIN.

A. GROMADY.

ROŚLINY	}	jednostajne	skrytokwiatowe	Gromada	I. Błdy Hemiphya.
		urozmaicone	jednoliścienne		II. Dzierzgi Cryptophya.
			dwuliścienne		III. Trawrosie Orthophya.
			jawnokwiatowe		IV. Rozrosle Euphya.

B. RZĘDY.

I. Błdy	}	wodozyczne; na obojętnej podstawie żyjące, najczęściej zielone	najczęściej wodne i zielone	Rząd I.	Glonowate Algae	28	
		sokozyczne; na żywotnej lub pozytywnej podstawie żyjące, nigdy niezielone i niezienielające	zawsze powietrzne i zienielające	Rząd II.	Porostowate Lichenes	37	
II. Dzierzgi	}	liściowe	drobno listne	drobne	Rząd III.	Grzybowate Mycetes	46
			sporolistne	spore	Rząd IV.	Mszkowate Hepaticae	53
III. Trawrosie	}	lodygowe	skromnokwiatowe	bezpokrywko-owocowe	Rząd V.	Mchowate Musci	56
			okazalokwiatowe	nadkorzenio-owocowe	Rząd VI.	Wilkowate Selaginiae	58
IV. Rozrosle	}	skromnokwiatowe	nagokwiatowe	osobno kwiatowe	Rząd VII.	Gąsiekowate Rhizocarpaceae	59
			okrytokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd VIII.	Paprociowate Filices	60
IV. Rozrosle	}	ubogokwiatowe	nagokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd IX.	Chłoseczkowate Cataniaceae	62
			okrytokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd X.	Rzepakowate Lemnaceae	64
IV. Rozrosle	}	bogatokwiatowe	nagokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XI.	Tatrakokwiatowe Ascyphales	68
			okrytokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XII.	Trawokwiatowe Gramineales	69
IV. Rozrosle	}	bogatokwiatowe	nagokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XIII.	Stokrotkowate Junciflorae	70
			okrytokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XIV.	Lilioskwiatowe Liliiflorae	72
IV. Rozrosle	}	bogatokwiatowe	nagokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XV.	Narcyzokwiatowe Narcissiflorae	77
			okrytokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XVI.	Przetokwiatowe Hyppuridiflorae	80
IV. Rozrosle	}	bogatokwiatowe	nagokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XVII.	Olisekwiatoe Almyflorae	87
			okrytokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XVIII.	Grzybkwiatoe Fagopyriflorae	95
IV. Rozrosle	}	bogatokwiatowe	nagokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XIX.	Kopciokwiatoe Anagiflorae	123
			okrytokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XX.	Ziemniakowate Solaniflorae	127
IV. Rozrosle	}	bogatokwiatowe	nagokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XXI.	Szaniokwiatoe Salviaeflorae	138
			okrytokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XXII.	Drewnokwiatoe Casuariniflorae	145
IV. Rozrosle	}	bogatokwiatowe	nagokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XXIII.	Słonecznikowate Helianthiflorae	150
			okrytokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XXIV.	Porzeczkowate Rubriflorae	152
IV. Rozrosle	}	bogatokwiatowe	nagokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XXV.	Guzdzikowate Dianthiflorae	162
			okrytokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XXVI.	Grzechokwiatoe Fumiflorae	183
IV. Rozrosle	}	bogatokwiatowe	nagokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XXVII.	Maciekwiatoe Papaveriflorae	191
			okrytokwiatowe	skupionokwiatowe	Rząd XXVIII.	Rózkwiatoe Rosaceiflorae	201

Ryc. 1. Karta z pracy W. Jastrzębowskiego *Klucz do układu przyrodzonego roślin...*

Fig. 1. Page from W. Jastrzębowski's *A key to natural plant system...*

wi, odbywając dalekie miarą po kraju i poza krajem wędrowki" [8], „poznał kraj nasz w najdrobniejszych szczegółach” [13], „przebiegał bliższe i dalsze okolice kraju” [2], „od Bałtyku po stoki karpackie” [10], „od Helu po Tatry” [6], „znał nie tylko równiny, ale i wyniosłe szczyty Karpat” [9]. Są to jednak sformułowania ogólnikowe i chociaż piękne, wręcz poetyckie, nie dają jasnej odpowiedzi na postawione pytanie. Istotne są informacje, w których wymienia się nazwy terenów, na których Jastrzębowski z pewnością był. Były to ziemie: mazowiecka, augustowska, lubelska, sandomierska, płocka, łomżyńska, gostyńska, kaliska i kujawska [1, 4, 6, 9, 10, 11, 12]. Wiadomo, że najbardziej upodobał sobie Puszcę Kampinoską oraz dolinę Prądnika, szczególnie Ojców [1, 10, 11]. Są to, jak widać, obszary głównie niżowe, rzadziej wyżynne. Górami, w których z pewnością był, są Góry Świętokrzyskie [1, 3, 10, 12]. Natomiast, jak dotychczas, natrafiono na tylko dwa ślady, świadczące o pobycie Jastrzębowskiego w Beskidach (Śląskim – Barania Góra i Żywieckim – Babia Góra). Pierwszy z nich znajduje się w pracy Łazarczyka [7], który opracowywał kolekcje porostów Jastrzębowskiego z lat

1827–1834. Drugi, to okazy zielnikowe z jego zbiorów, znajdujące się w Instytucie Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Natomiast wciąż nie jest pewne czy kiedykolwiek dotarł do Tatr.

Efektem tych wypraw były wspaniałe zielniki i praca wydana drukiem, będąca próbą syntezy wszystkich doświadczeń botanicznych Jastrzębowskiego. Los i historia z większą łaskawością obeszły się z jego zbiorami zielnikowymi. Mimo, że część ich spłonęła podczas Powstania Styczniowego w Feliksówce (gdzie wówczas mieszkał), ocalały – na szczęście – zbiory takiej samej wartości, ulokowane w Klemensowie na Lubelszczyźnie, pod opieką hr. Zamoyskiego. Zielnik ten został w pełni wykorzystany przez Józefa Rostafińskiego we *Florae Polonicae Prodromus* (1872). Zarówno w przedmowie do swego dzieła, jak i w zasadniczej jego części, autor oddał należyty hołd Jastrzębowskiemu, którego nazwisko wymienione jest podobno aż 1090 razy! Jak pisał Bańka [1] *Prodromus* Rostafińskiego jest swoistym testamentem profesora Jastrzębowskiego, który pochłonięty wieloma obowiązkami pedagogicznymi i działaniami praktycznymi nie miał czasu, aby wykorzystać swe zbior-

ry należycie i opisać florę polską w specjalnym dziele. A przecież znalazł o paręset gatunków więcej niż J. Waga, który wydał w 1847–1848 r. *Flora polonica phanerogama!* W swoim pamiętniku Jastrzębowski wspomina, że zebrał i oznaczył około 2000 gatunków „rosnących dziko i przyswojonych od dawna na ziemi naszej” [2]. Mimo to zdobył się jedynie na stworzenie wspomnianej wcześniej, krótkiej syntezy swych doświadczeń. Był to *Klucz do układu przyrodzonego roślin rosnących na przestrzeni ziemi rozciągającej się między Karpatami i Morzem Bałtyckim ułożony na wzór klucza La Marcka i De Candolla* (1856). W dziełku tym opisał rośliny „treściwie co do cech gromadnych, rzędowych i rodzinnych familijnych” poprzedzony „skorowidzem” (Ryc. 1.). Jednakże, wobec braku flory lub chociażby wyczerpania gatunków roślin występujących na polskich ziemiach, opracowanie to nie miało większego znaczenia. Rostafiński napisał nawet z melancholią „był klucz, ale nie było nim co otwierać” [3].

Jastrzębowski nie wykorzystał więc szansy, aby stać się pierwszym pośród botaników polskich XIX wieku. Inna rzecz, iż o wykorzystanie tej możliwości niezbyt się starał. W tym miejscu trafnym komentarzem może być wyjątek ze wspomnienia pośmiertnego o Jastrzębowski (Gazeta Warszawska 1882/1883): „Był to żywot godny pamięci społeczeństwa, godniejszy niż wielu innych, mysiemi przebiegi wdzierających się na wierzchołek świecznika”. Zaś jeden z uczniów marymonckiego profesora napisał przy tej smutnej okazji: „Wielu zapewne było przyrodników uczeńszych, (...) lecz uczonego, któryby (...) tak uwielbiał przyrodę, z takim poświęceniem i miłością pracował dla rodzinnego świata, dla jego pokoleń przyszłych, nie mieliśmy” [8]. A jednak żywa pamięć o Jastrzębowski trwała stosunkowo krótko, a i to głównie dzięki uczniom profesora. I chociaż została utrwalona także w postaci obelisku na jego grobie na Powązkach, na tablicy pamiątkowej z wizerunkiem uczonego w kościele Św. Krzyża w Warszawie oraz w formie znaczka wydane przez Poczta Polską w 100 rocznicę śmierci Jastrzębowskiego, dziś mało kto wie, że przed z górą wiekiem żył człowiek, który tak dobrze poznał florę polskich ziem.

Non omnis moriar? Jakże słuszne są słowa Ludwika Hirszfelda: „Przeważna część wysiłku uczonego żyje jako bezimienny dorobek”.

KALENDARIUM ŻYCIA WOJCIECHA JASTRZĘBOWSKIEGO

1799 19 kwietnia narodziny w Gierwatach
1808 Śmierć matki; Jastrzębowski zostaje sierotą

- 1808–1816 Nauka w elementarnej szkole w Janowie, potem w Płocku
1816 Początek nauki w liceum (Wyższa Szkoła Państwowa) w Warszawie
1820 Studia na Wydziale Budownictwa i Miernictwa Uniwersytetu Warszawskiego
1822 Studia na Wydziale Filozoficznym UW (Oddział Historii Naturalnej)
1823–1830 Okres bardzo intensywnych wypraw przyrodniczych
1825 Objęcie funkcji preparatora w Gabinetie Fizycznym UW; uzyskanie dyplomu magistra filozofii
1828 Skonstruowanie tzw. „kompasu Jastrzębowskiego”
1829 Członkostwo Warszawskiego Towarzystwa Naukowego; objęcie posady adiunkta
1830 Udział w Powstaniu Listopadowym
1831–1836 Okres bez stałej pracy; prywatne korepetycje
1836 Objęcie stanowisko profesora fizyki, botaniki, zoologii, mineralogii i ogrodnictwa w Instytucie Rolniczo-Leśnym w Marymoncie
1850 Członkostwo Krakowskiego Towarzystwa Naukowego
1852 Członkostwo Cesarskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Petersburgu
1854 Członkostwo Towarzystwa Rolniczego we Lwowie
1856 Członkostwo Krakowskiego Towarzystwa Rolniczego opublikowanie *Klucza do układu przyrodzonego roślin...*
1858 Członkostwo Warszawskiego Towarzystwa Rolniczego odejście z Marymontu do Feliksówki pod Brokiem
1874–1879 Przejście na emeryturę; odejście z Feliksówki; objęcie dzierżawy w Czystem k. Warszawy (plantacja drzew ginących); praca dla kolei Warszawsko-Wiedeńskiej
1882 30 grudnia śmierć w Warszawie

ŹRÓDŁA

- [1] BAŃKA J. 1970. Narodziny filozofii nauki o pracy w Polsce. Studium o ergonomii humanistycznej Wojciecha Jastrzębowskiego. Książka i Wiedza, Warszawa. ss. 332.
[2] GODLEWSKI T. 1963. Wojciech Jastrzębowski (1799–1882) i jego zasługi dla kultury polskiej. *Wszelchświat* 7–8: 174–177.
[3] HRYNIEWIECKI B. 1936. Wojciech Jastrzębowski (1799–1882). Jego zasługi naukowe i społeczne zwłaszcza w dziedzinie hodowli roślin. *Roczniki Nauk Ogrodniczych* 3: 1–20.
[4] JASTRZĘBOWSKI W. 1829. Rośliny ciekawsze znalezione w Królestwie Polskiem. *Pamiętnik Warszawski Umiejętności ścisłych i Stosowanych*. 4: 183–194.
[5] JASTRZĘBOWSKI W. 1856. List Profesora Jastrzębowskiego do Redakcji „Przyrody i Przemysłu”. *Przyroda i Przemysł* 2(11): 86–88.

- [6] KOSIEK Z. 1964. Polski słownik biograficzny. **11**(1). Zesz. 48. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, PAN. ss. 73–74.
- [7] ŁAZARCZYK L. 1914. Porosty polskie zebrane przez W. Jastrzębowskiego w latach 1827–1834. *Spraw. Kom. Fizyogr.* **48**: 73–79.
- [8] MIECZYŃSKI A. D. 1883. Wojciech Jastrzębowski. *Wędrowiec. Tygodnik poświęcony podróżom i krajoznawstwu* **41**(1064): 322–325.
- [9] ROSTAŃSKI J. 1883. Wojciech Jastrzębowski jako botanik. *Wszecławiat* **2**(4): 49–51.
- [10] SYSKA H. 1954. Wojciech Bogumił Jastrzębowski. Opowieść. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa. ss. 121.
- [11] ŚWIERZYŃSKI K. 1847. Opis podróży po kraju odbytej przez 12 uczniów Instytutu Agronomicznego w Marymoncie, pod przewodnictwem profesora Wojciecha Jastrzębowskiiego, w czasie wakacyj, to jest w miesiącach lipcu i sierpniu 1847 r. *Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi* **28**(4): 560–585.
- [12] WIENIAWSKI J. 1901. Encyklopedia Wychowawcza. **5**(1). Druk J. Sikorskiego, Warszawa. ss. 636.
- [13] WIŚLICKI A. 1856. Dzieła Jastrzębowskiiego. *Przyroda i Przemysł* **1**(25): 202–204.

Ludwik FREY

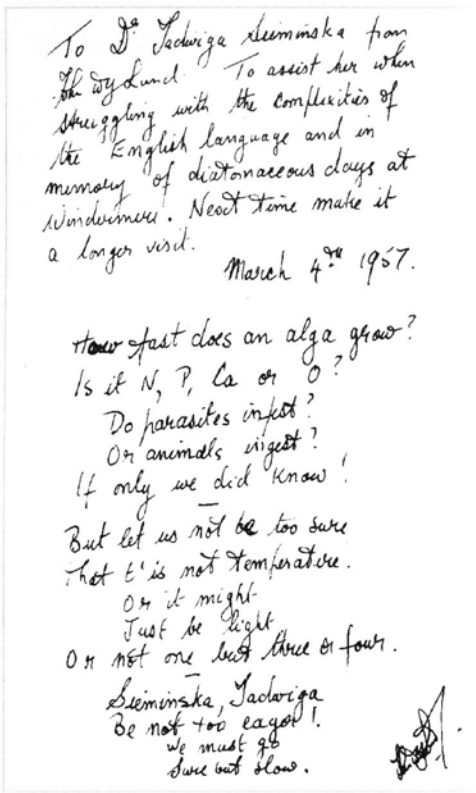
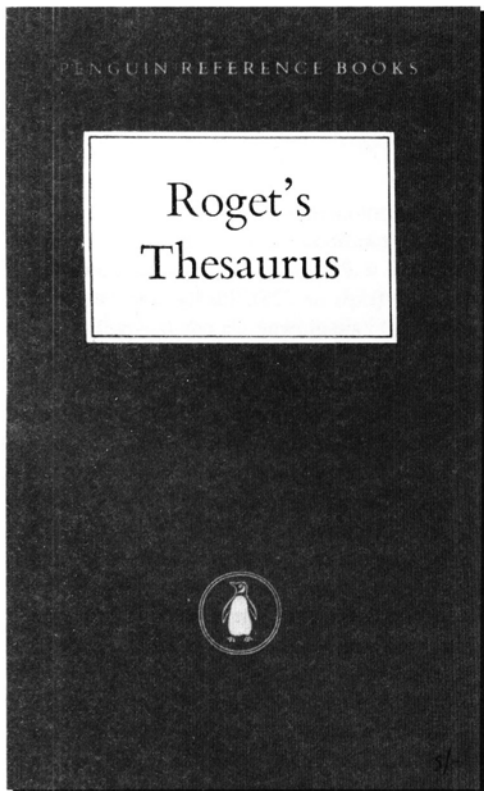
MÓJ MAŁY JUBILEUSZ

My little jubilee

Byłam już docentem, gdy udało mi się wyjechać na pierwszy staż naukowy za granicę. Było to sławne Windermere Laboratory w Anglii. Na odjeźdnym, równo czterdzieści lat temu, dostałam w prezencie podręcznik *Roget's Thesaurus of English words and phrases* od świętnego, znanego w świecie brytyjskiego fykologa Johna Lunda. (Mówił mi, że w jego żyłach płynie też polska krew: z rodzinnego przekazu wiadomo, że jego przodek, polski Żyd, patriota, stojąc na ulicy we Lwowie opłakiwał wojska Napoleona porwacające po klęsce pod Moskwą).

Pozwólcie, że przepiszę tu dedykację, jaką mi do tej książki – której ciągle używam – wpisał.

"To Dr Jadwiga Sieminska from John W. G. Lund. To assist her when struggling with the complexities of the English language and in memory of diatomaceous days at Windermere. Next time make it a longer visit. March 4th 1957".

How fast does an alga grow?
Is it N, P, Ca or O?

Do parasites infest?
Or animals ingest?

If only we did know.

But let us not be to sure
that t'is not temperature.

Or it might
Just be light

Or not one but three or four.

Sieminska, Jadwiga
Be not to eager!

We must go
Sure but slow.

JWGL"

Thank you, John, cordially, once more, for your
kindness and care.

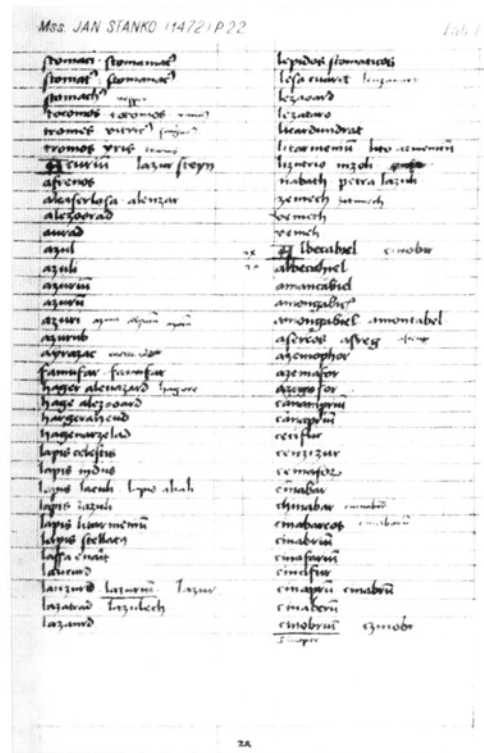
Jadwiga SIEMIŃSKA

LEKSYKON BOTANIKÓW POLSKICH

Dictionary of Polish Botanists

18. JAN STANKO

1. Data i miejsce urodzenia i śmierci – ok. 1430 Lubin Śląski – przed 9 X 1493 Kraków.
2. Rodzina – brak informacji.
3. Wykształcenie – studiował teologię i medycynę we Włoszech (miejsce i lata studiów nieznanne).
4. Stopnie naukowe – doktorat medycyny (1462) we Włoszech (być może w Padwie).
5. Przebieg pracy zawodowej – dziekan kapituły w Głogowie, kanonik w Wieluniu, kanonik wrocławski (1466–1470), proboszcz kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu, kantor sandomierski, kanonik krakowski (1470–1493), lekarz kapituły krakowskiej, członek Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Krakowskiego.
6. Podróże naukowe – prawdopodobnie podróżował po Włoszech.
- 7a. Zakres badań botanicznych – zestawienie gatunków roślin (i ich polskich nazw) używanych w średniowiecznym lecznictwie na terenie Polski.
- 7b. Liczba wszystkich publikacji botanicznych, miejsce opublikowania pełnej bibliografii, wykaz najważniejszych prac – znana jest tylko jedna praca przyrodnicza Jana Stanki, rękopis pt. „Inci-

Karta z rękopisu *Antibolomenon* (ok. 1472) Jana Stanki.

Page from *Antibolomenon* (c. 1472) by Jan Stanko.

pit *Antibolomenum Benedicti Parthi* [...]” (w skrócie: „*Antibolomenon*”), ok. 1472, k. 540, zachowany w Bibliotece Kapituły Krakowskiej na Wawelu (rkps nr 225). Identyfikacji autorstwa, opierającej się głównie na analizie paleograficznej pisma, dokonał Józef Rostafiński, który opublikował dużą część rękopisu w książce: *Średniowieczna historia naturalna. Symbola ad historiam naturalem medii aevi*. Cz. 2 (1900), Kraków, Nakł. UJ, s. 3–59.

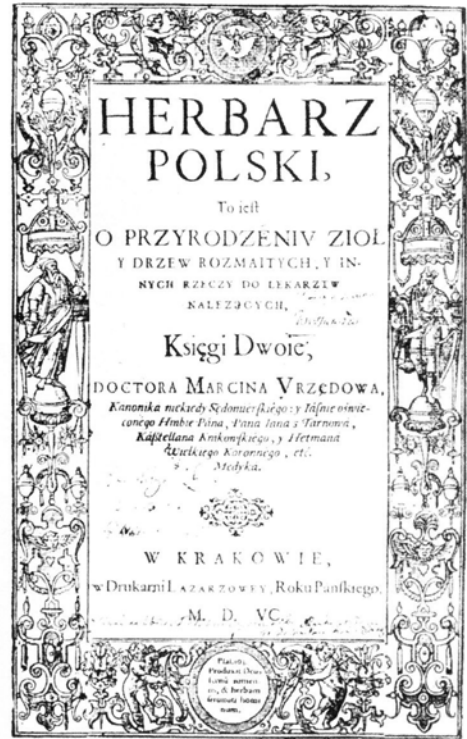
- 7c. Główne osiągnięcia naukowe – Jan Stanko jest jednym z pierwszych znanych z nazwiska polskich botaników oraz znawcą leków naturalnych pochodzenia zwierzęcego i mineralnego. Rękopis „*Antibolomenon*” należy do najobszerniejszych katalogów nazw roślin, zwierząt, minerałów oraz terminów medycznych znanych w średniowiecznej nauce. Zawiera ok. 20 tys. nazw, zapisanych w wielu językach, m. in. w łacińskim, greckim, niemieckim, arabskim, polskim. Według Rostafińskiego wymienia 523 gatunki ro-

- ślin, w tym 347 dziko rosnących i 176 uprawianych. Polskie nazwy roślin, zaczerpnięte z języka ludowego, przetrwały częściowo do dzisiejszego dnia, jak np. łoboda, łopian, pietruszka i wiele innych
8. Działalność dydaktyczna, organizacyjna i kolekcjonerska – Jako członek Wydziału Lekarskiego, Jan Stanko wykładał prawdopodobnie medycynę (z elementami nauki o leku roślinnym) w Akademii Krakowskiej. Posiadał duży księgozbiór, którego część teologiczna przetrwała w Bibliotece Kapituły Krakowskiej na Wawelu.
  9. Działalność w innych dziedzinach – był znanym lekarzem swojej epoki, dokonał pierwszej w Polsce udanej operacji kamienia pęcherza moczowego (operowanym był Jan Długosz).
  10. Ważniejsze godności i stanowiska – lekarz nadworny króla Kazimierza Jagiellończyka.
  11. Wyróżnienia i odznaczenia – brak danych.
  12. Inne informacje – był przyjacielem i lekarzem kronikarza Jana Długosza. W 1466 r. sprawował wraz z Długoszem funkcję posła w czasie rokowań pokojowych z Krzyżakami w Toruniu.
  13. Wykaz ważniejszych źródeł: Rękopis nr 225 („Incipit Antibolomenum Benedicti Parthi [...]”, ok. 1472, k. 540) zachowany w Bibliotece Kapituły Krakowskiej na Wawelu; Feliksiak S. (red.) 1987: *Słownik biologów polskich*. Warszawa, PWN, s. 502; Maślankiewicz K. (red.) 1983: *Zarys dziejów nauk przyrodniczych w Polsce*. Warszawa, Wiedza Powszechna, s. 334–335, 415; Rostański J. 1900: Średniowieczna historia naturalna. *Symbola ad historiam naturalem medii aevi*. Kraków, Nakł. UJ, Cz. 1, s. 33–50 (analiza rękopisu Stanki); Cz. 2, s.3–59 (tekst rękopisu); Szafer W. 1964: *Zarys historii botaniki w Krakowie na tle sześciu wieków Uniwersytetu Jagiellońskiego*. UJ – Wydawn. Jubileuszowe 19, s. 9–11; Wierzbicka E. 1964: Botanika w Polsce w średniowieczu (do końca XV wieku). *Wiad. Bot.* 8(1): 84–89.
  14. Materiały ikonograficzne – portret J. Stanki niezany.

Alicja ZEMANEK

19. MARCIN Z URZĘDOWA

1. Data i miejsce urodzenia i śmierci – ok. 1500 Urzędów, woj. lubelskie – 22 VI 1573 Sandomierz.
2. Rodzina – ojciec Szymon – mieszczanin.

Karta tytułowa *Herbarza Polskiego* (Kraków 1595) Marcina z Urzędowa.

Front page of *Polish Herbal* (Cracow 1595) by Marcin z Urzędów.

3. Wyształcenie – studia na Wydziale Nauk Wyzwolonych Uniwersytetu Krakowskiego (1517–1525) oraz na połączonym Wydziale Filozoficznym i Medycznym Uniwersytetu Padewskiego (1534–1538), gdzie zetknął się z wybitnym botanikiem Francesco Bonafede (1474–1558), założycielem w 1545 r. ogrodu botanicznego w Padwie.
4. Stopnie naukowe – doktor medycyny (2 VI 1538) Uniwersytetu Padewskiego.
5. Przebieg pracy zawodowej – wykładał na Wydziale Nauk Wyzwolonych Akademii Krakowskiej (1525–1533), po powrocie do Polski (ok. 1542) – proboszcz w Urzędowie i Modliborzycach, lekarz nadworny hetmana Jana Tarnowskiego, kanonik katedry sandomierskiej (1563).
6. Podróże naukowe – podróżował po Włoszech (m.in. w okolicach Padwy i Wenecji).
- 7a. Zakres badań botanicznych – zbierał informacje

- o roślinach użytkowych w Europie, opierając się głównie na literaturze (starożytnej, średniowiecznej i renesansowej), prowadził też pojedyncze obserwacje roślin znanych lub występujących w Polsce.
- 7b. Liczba wszystkich publikacji botanicznych, miejsce opublikowania pełnej bibliografii, wykaz najważniejszych prac – znana jest tylko jedna praca botaniczna Marcina, *Herbarz Polski to jest o przyrodzeniu ziół i drzew rozmaitych i innych rzeczy do lekarstw służących księgi dwoje* (w skrócie: *Herbarz Polski*), opracowany ok. 1543–1545, wydany pośmiertnie w 1595 r. Krakowie, w drukarni Jana Firlewicza, ss. 488.
- 7c. Główne osiągnięcia naukowe – *Herbarz Polski* jest pierwszym, oryginalnym polskim zielnikiem czyli typową dla Renesansu ilustrowaną księgą o roślinach, zwierzętach i minerałach stosowanych w lecznictwie. W swojej części botanicznej zawiera ok. 400 gatunków dziko rosnących oraz uprawianych w Europie, wiadomości o ich użytkowaniu (głównie w lecznictwie), a także pierwsze w naszej literaturze stanowiska roślin z obszaru Polski (z okolic Krakowa, Sandomierza i Karpat).
8. Działalność dydaktyczna, organizacyjna i kolekcjonerska – wykładał na Wydziale Nauk Wyzwolonych Akademii Krakowskiej, opierając się głównie na pismach przyrodniczych Arystotelesa.
9. Działalność w innych dziedzinach – był lekarzem i księdzem (miejsce i data przyjęcia święceń kapłańskich nieznane).
10. Ważniejsze godności i stanowiska – dziekan Wydziału Nauk Wyzwolonych Akademii Krakowskiej (1532).
11. Wyróżnienia i odznaczenia – brak danych.
12. Inne informacje – w Sandomierzu założył prywatny ogród roślin leczniczych.
13. Wykaz ważniejszych źródeł – Barycz H. 1935: *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*. Kraków, Nakł. UJ, s. 240–241; Feliksiak S. (red.) 1987: *Słownik biologów polskich*. Warszawa, PWN, s. 355–356; Furmanowa M., Michalska Z., Parczewski A., Zarębska I. 1959: *Lecznictwo renesansowe w Polsce na podstawie „Herbarza” Marcina z Urzędowa. Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej, Ser. B, 2: 233–314*; Rostafiński J. 1888: *Nasza literatura botaniczna XVI w. oraz jej autorowie lub tłumacze. Pamiętn. Akad. Umiejętn., Wydz. Mat.-Przyr. 14: 184–207*; Szafer W. 1964: *Zarys historii botaniki w Krakowie na tle sześciu wieków Uniwersytetu*

Jagiellońskiego. UJ – Wydawn. Jubileuszowe 19: 26–33; Zemanek A. 1996: *Z dziejów botaniki Renesansu – Padewskie inspiracje polskich zielnikarzy. Kwart. Hist. Nauk. 41(1): 43, 49.*

14. Materiały ikonograficzne – portret Marcina z Urzędowa nieznany.

Alicja ZEMANEK

BOTANIKA ZA GRANICĄ BOTANY ABROAD

WŁOSKIE TOWARZYSTWO MUZEÓW NAUKOWYCH, OGRODÓW BOTANICZNYCH, OGRODÓW ZOOLOGICZNYCH I AKWARIÓW

Italian Association of Science Museums, Botanical Gardens, Zoos and Aquaria

Na obszarze Włoch narodziły się nowożytne nauki przyrodnicze, stąd też w różnych miastach Italii zachowały się bogate zbiory przyrodnicze, m.in. botaniczne, sięgające nierzadko swymi początkami czasów Renesansu. Nic też dziwnego, że właśnie w tym kraju zrodziła się inicjatywa utworzenia silnej organizacji broniącej interesów placówek muzealnych o charakterze przyrodniczym. Włoskie Towarzystwo Muzeów Naukowych, Ogrodów Botanicznych, Ogrodów Zoologicznych i Akwariów (Associazione Nazionale dei Musei Scientifici, Orti Botanici, Giardini Zoologici ed Acquarii) utworzone zostało w dniu 9 czerwca 1972 r. Jego pierwszym prezydentem był Guido Carobbi (1872–1974), obecnie funkcję tę sprawuje od 1993 r. Guido Moggi. Jako główny cel Towarzystwo postawiło sobie ochronę narodowego bogactwa, jakimi są muzea przyrodnicze (do których zaliczono również „żywe muzea” czyli ogrody botaniczne, zoologiczne i akwaria). Zwrócono też uwagę na potrzebę zwiększenia ich roli w nauce i edukacji. Obecnie Towarzystwo skupia 128 placówek muzealnych różnej rangi oraz 279 indywidualnych członków (głównie z obszaru Włoch). Szeroki, interdyscyplinarny program działalności dotyczy różnorodnych zagadnień, od prowadzenia rokowań z władzami różnego szczebla, poprzez uczestnictwo w organizacji specjalnych ekspozycji, do nagradzania dysertacji poświęconych problematyce muzealnej. Do ważnych zadań należy integracja środowiska ludzi pracujących w muzeach, ułatwianie im zdobywania informacji naukowej oraz prowadzenia wymiany zbiorów (co jest